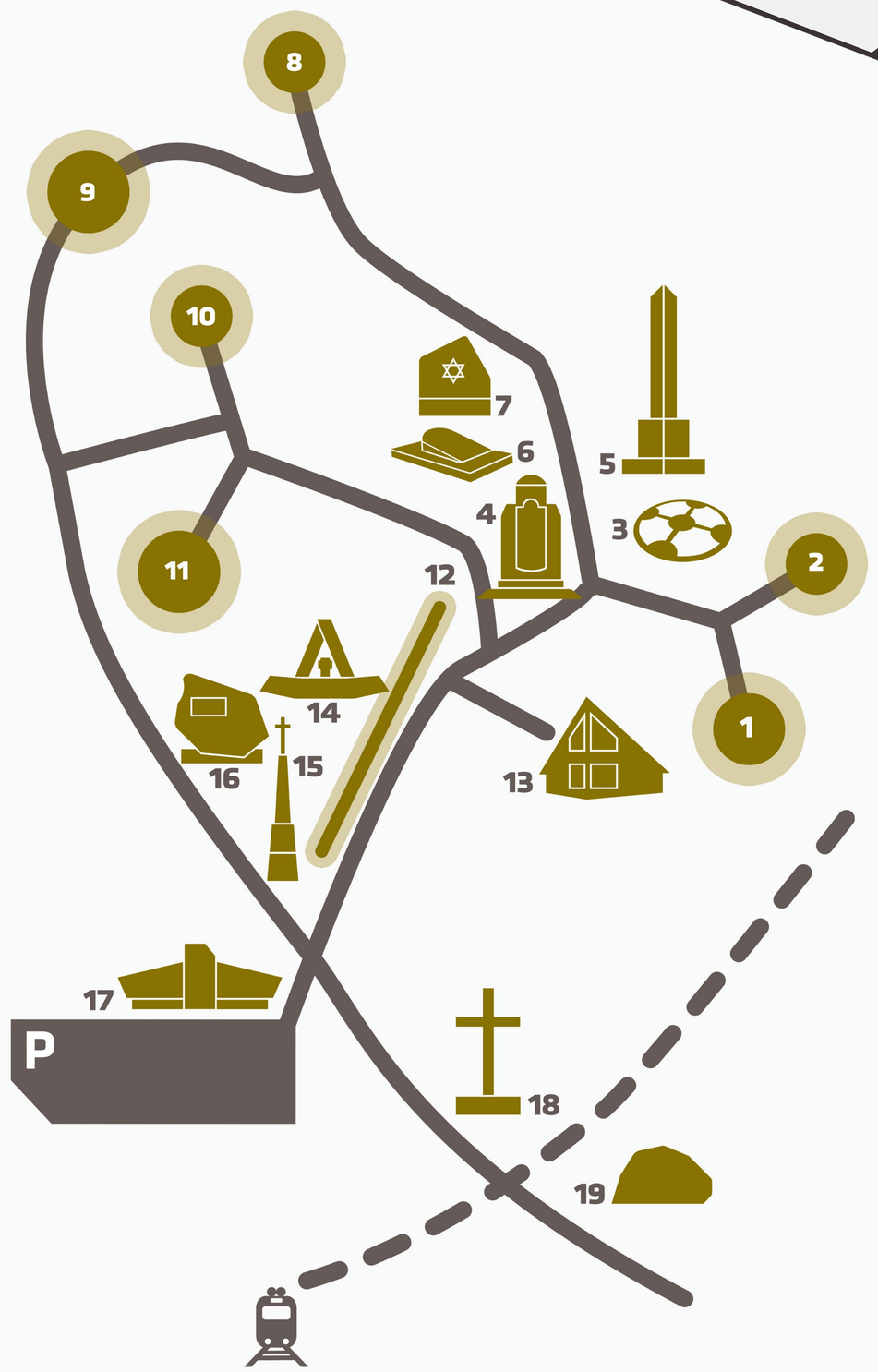

1 Masinių žudynių duobė.
2 Masinių žudynių duobė.
3 Simbolinis akmenų ratas Paneriuose nužudytiems romams atminti.
4 Paminklas nužudytiems žydams.
5 Sovietinis obeliskas „Fašistinio teroro aukoms", pastatytas 6 deš. pr. vietoj nugriauto paminklo Paneriuose nužudytiems žydams.
6 Paminklas gydytojui Hilariui Feigusui.
7 Paminklas nužudytiems nacių priverstinio darbo stovyklų „HKP" ir „Kailis" kaliniams ir Vilniaus karo ligoninės gydytojams žydams.
8 Masinių žudynių duobė.
9 Masinių žudynių duobė.
10 Masinių žudynių duobė.
11 Duobė, kurioje buvo laikomi „Degintojų brigados" (Sonderkomando 1005B) nariai.
12 Dalinai išlikusi tranšėja.
13 Panerių memorialo informacijos centras.
14 Paminklas Lietuvos vietinės rinktinės kariams.
15 Paminklas lietuviams.
16 Paminklas sovietų karo belaisviams.
17 Paminklas Panerių aukoms memorialo pradžioje.
18 Paminklas lenkams.
19 Paminklas Enzio Jagomasto ir jo šeimos nariams atminti.

1 Mass killing pit.
2 Mass killing pit.
3 Symbolic circle of stones in memory of the Roma killed in Paneriai.
4 Monument to the killed Jews.
5 Soviet obelisk bearing the inscription 'In memory of the victims of Fascism' erected at the beginning of the 1950s; this replaced the monument for Jewish victims killed in Paneriai, which was demolished.
6 Monument to the medical doctor Hilaris Feigus.
7 Monument to the inmates of the Kailis and HKP Nazi forced labour camps and Jewish doctors from the Military Hospital in Vilnius.
8 Mass killing pit.
9 Mass killing pit.
10 Mass killing pit.
11 Bunker-pit where members of the 'burning brigade' (Sonderkommando 1005B) were kept prisoner.
12 Remaining part of a trench.
13 Paneriai memorial information centre.
14 Monument to the soldiers of the Lithuanian Territorial Defence Force.
15 Monument to the Lithuanians.
16 Monument to the Soviet prisoners of war.
17 Monument to the victims of Paneriai erected at the entrance to the memorial.
18 Monument to the Poles.
19 Monument to Enzis Jagomastas and his family.

1 Dół, w którym dokonano masowego mordu.
2 Dół, w którym dokonano masowego mordu.
3 Symboliczny krąg z kamieni poświęcony Romom pomordowanym w Ponarach.
4 Pomnik pomordowanych Żydów.
5 Sowiecki obelisk z napisem „Ofiarom terroru faszystowskiego" ustanowiony na początku lat 50. w miejscu zburzonego pomnika poświęconego pomordowanym Żydom.
6 Pomnik lekarza Hilarisa Feigusa.
7 Pomnik pomordowanych więźniów nazistowskich obozów pracy przymusowej "HKP" i "Kailis" oraz lekarzy żydowskich Wileńskiego Szpitala Wojskowego.
8 Dół, w którym dokonano masowego mordu.
9 Dół, w którym dokonano masowego mordu.
10 Dół, w którym dokonano masowego mordu.
11 Dół, w którym trzymano członków „Brygady palaczy" (Sonderkomando 1005B).
12 Częściowo zachowany rów.
13 Centrum informacyjne miejsca pamięci w Ponarach.
14 Pomnik żołnierzy lokalnego oddziału litewskiego.
15 Pomnik Litwinów.
16 Pomnik sowieckich jeńców wojennych.
17 Pomnik ofiar zbrodni ponarskiej na początku miejsca pamięci.
18 Pomnik Polaków.
19 Pomnik Enzisa Jagomastasa i jego rodziny.

1 בור הרג המוני
2 בור הרג המוני
3 מעגל אבנים סמלי לזכר הצוענים שנהרגו בפונאר
4 אנדרטה ליהודים ההרוגים
5 אובליסק סובייטי "לקורבנות הטרור הפשיסטי", שנבנה בתחילת שנות ה-50 במקום אנדרטה ליהודים ההרוגים בפונאר שנהרסה
6 אנדרטה לרופא הילארי פייגוס
7 לאסירים ההרוגים של מחנות עבודה בכפייה "HKP" ו-"קיילים", ולרופאים יהודים בבית החולים הצבאי בווילנה
8 בור הרג המוני
9 בור הרג המוני
10 בור הרג המוני
11 בור בו הוחזקו חברי "יחידת השריפה" זונדרקומנדו B1005
12 תעלה שמורה חלקית
13 מרכז המידע של אתר ההנצחה בפונאר
14 אנדרטה לחיילי הצבא המקומי של ליטא
15 אנדרטה לליטאים
16 אנדרטה לשבויי מלחמה סובייטים
17 מצבה לקורבנות פונאר בתחילת אתר ההנצחה
18 אנדרטה לפולנים
19 אנדרטה לזכר אנזיס יאגומסטס ומשפחתו

VALSTYBINIO VILNIAUS GAONO ŽYDŲ MUZIEJAUS PANERIŲ MEMORIALAS

Prieš II Pasaulinį karą gražios Panerių miško apylinkės šalia Vilniaus buvo mėgstamos poilsiautojų. 1939 m. Lietuva, atgavusi tarpukariu Lenkijos Respublikai priklausiusius Vilnių ir Vilniaus kraštą, buvo priversta įsileisti Sovietų Sąjungos armijos įgulas, kurioms Aukštuosiuose Paneriuose pradėtos statyti degalų saugyklos ir amunicijos sandėliai. 1941 m. birželio 24 d. Vilnių užėmę vokiečiai atkreipė dėmesį į nebaigtą statyti degalų bazę visai šalia Panerių geležinkelio stoties. Tuo metu ten buvo iškasta keliolika duobių, kurias naciai nutarė panaudoti masinio žmonių naikinimo akcijoms. Į žudynėms parinktą vietą pasmerktuosius buvo galima atvaryti iš netoli esančio Vilniaus, taip pat atvežti iš įvairių vietovių sunkvežimiais ar geležinkeliu.

Paneriai – didžiausia nacių režimo organizuotų ir vykdytų masinių žudynių vieta Lietuvoje. 1941–1944 m. vokiečių Saugumo policijai ir SD (Sicherheitsdienst) pavaldus Vilniaus Ypatingasis būrys (Sonderkommando), remiantis Ypatingosios sovietinės komisijos duomenimis, čia sušaudė daugiau kaip 100 000 žmonių, kurių dauguma buvo Vilniaus ir Vilniaus regiono žydai. Pagal naujausius duomenis, tikėtina, iš viso buvo sušaudyta 50–70 tūkstančių žmonių. Paneriuose taip pat buvo sušaudyta daug lenkų pogrindžio organizacijų narių, sovietinių karo belaisvių, 84 Lietuvos vietinės rinktinės kariai, grupė romų ir kitų vietos gyventojų.

1960 m. masinių žudynių vietoje buvo įkurtas Panerių memorialinis muziejus, veikęs kaip Vilniaus kraštotyros muziejaus filialas. Nuo 1962 m. muziejus tapo LSSR istorijos ir revoliucijos muziejaus padaliniu. 1977 m. memorialinis parkas oficialiai pavadintas Panerių memorialu. 1985 m. memorialo teritorija buvo sutvarkyta pagal architekto Jaunučio Makariūno projektą ir įgijo dabartinį pavidalą.

1991 m. tik muziejaus pastatas, o nuo 2014 m. ir visa teritorija panaudos teise buvo perduota Valstybiniam Vilniaus Gaono žydų muziejui, kuris inicijavo memorialo kompleksinio sutvarkymo tyrimus.

2015–2017 m. muziejus, bendradarbiaudamas su kitų institucijų mokslininkais, atliko 3 tyrimų etapus, po kurių kardinaliai pasikeitė ankstesnis Panerių masinių žudynių vietos supratimas. Buvo lokalizuoti įvairūs nauji objektai: žudynių vietos, tranšėjos kaliniams, buvusių pastatų vietos ir kt. Taip pat paaiškėjo, kad teritorija yra kur kas didesnė – ji galėjo užimti daugiau nei 72 hektarų plotą.

Atlikus tyrimus, šiuo metu ieškoma tinkamiausio sprendimo Panerių masinių žudynių vietos įveiklinimui ir sudėtingos istorijos pristatymui.

VILNA GAON STATE JEWISH MUSEUM PANERIAI MEMORIAL

Before World War II, the beautiful Paneriai forest located in the vicinity of Vilnius was very popular among holidaymakers. In 1939, Lithuania regained Vilnius and Vilnius region, which were previously part of the Republic of Poland, and was forced to permit the Soviet Army into its territory. Almost right away the construction of Red Army fuel depots and ammunition warehouses started in Aukštieji Paneriai. When the Germans occupied Vilnius on 24 June 1941, they discovered the unfinished liquid fuel depot close to the Paneriai railway station. At that time a dozen pits had been made for that purpose, and the Nazis decided to use them for the mass extermination of people. The location of the site chosen for the mass killings enabled the condemned people from nearby Vilnius to be herded or brought from other places to the killing site by truck or train.

Paneriai is the biggest site of the mass killings organised and perpetrated by the Nazi regime in Lithuania. According to the data of the Special Soviet Commission, in 1941–1944, Vilnius Special Squad (Sonderkommando) subordinate to the German Security Police and SD (Sicherheitsdienst) shot more than 100,000 people here, most of whom were Jews from Vilnius and Vilnius region. According to the most recent data, it is highly probable that the number of victims ranges from 50,000 to 70,000 people. Among the victims shot here there were also many Polish underground fighters, Soviet prisoners of war, 84 soldiers of the Lithuanian Territorial Defence Force, a group of Roma and other local residents.

In 1960, the Memorial Museum of Paneriai was established at the site of the mass killings. It was a subsidiary of Vilnius Regional Research Museum. In 1962, the museum became a subsidiary of the LSSR History and Revolution Museum. In 1977, the memorial park was officially renamed as the Paneriai Memorial. In 1985, the territory was rearranged based on a project by architect Jaunutis Makariūnas and gained the current shape.

In 1991 the museum building was handed over to the Vilna Gaon State Jewish Museum; in 2014 the full territory of the memorial was handed over to the VGSJM and this initiated the comprehensive re-arrangement of the entire memorial site.

In 2015–2017, in cooperation with scientists from other institutions (Lithuanian Institute of History and others), the museum performed a three-stage research which resulted in an entirely different perception of the mass killing site in Paneriai. In the course of the research, a number of new objects were located: killing sites, trenches for inmates, places of former buildings, etc. It also became clear that the territory of the site was far bigger than originally thought and that it could have covered an area of 72 hectares.

Now that the research is complete, attempts are being made to find the best solution to make the mass killing site in Paneriai operational and to present this complicated period in history to visitors.

LT EN
HE PL

המוזיאון היהודי הלאומי על שם הגאון מווילנה אנדרטת פונאר

לפני מלחמת העולם השנייה היער הנאה של פונאר, קרוב לעיר וילנה, היה מקום בילוי אהוב על אנשי המקום. בשנת 1939 הוחזרה למדינת ליטא העיר וילנה ואזורה, אשר בתקופה שבין המלחמות השתייכו לפולין. ליטא נאלצה לאפשר כניסה לצבא הסובייטי ועבור צבא זה החלו להיבנות בפונאר העליון מחסני דלק ותחמושת. ביום ב-24 ביוני שנת 1941, לאחר כיבושם את וילנה, הבחינו הגרמנים בבסיס הדלק הבנוי למחצה בקרבת תחנת הרכבת בפונאר. בעת ההיא היו שם מעל עשרה בורות, בהם החליטו הנאצים לעשות שימוש עבור מבצעי הרג המוני. את הגידונים למוות אפשר היה להביא למקום מווילנה הקרובה או להסיע אותם מכל מקום במשאיות או רכבות.

פונאר הוא המקום הגדול ביותר בליטא בו ארגנו וביצעו הנאצים הרג המוני. בשנות 1941-1944 היחידה המיוחדת ("זונדרקומנדו") של וילנה, הכפופה למשטרת הביטחון הגרמנית ול- SD ("שירות הביטחון") הוציאה כאן להורג מעל 100 אלף איש לפי הנתונים של הוועדה הסובייטית המיוחדת, אשר רובם היו יהודי וילנה ואזורה. על פי מחקר חדש סביר להניח שנהרגו בין 50 ל-70 אלף איש. בין הקורבנות היו גם לוחמי המחתרת הפולנית, שבויי מלחמה סובייטים, 84 חיילי הצבא המקומי של ליטא, קבוצה של צוענים ותושבי המקום שונים.

בשנת 1960 הוקם באתר ההרג ההמוני מוזיאון לזכר פונאר שפעל כסניף של המוזיאון האתנוגרפי בווילנה. החל משנת 1962, הפך המוזיאון למחלקה של המוזיאון הלאומי להיסטוריה והמהפכה. בשנת 1977 נקרא פארק הזיכרון רשמית בשם "אנדרטת פונאר". בשנת 1985 סודר שטח האנדרטה לפי עיצובו של האדריכל יאונוטיס מאקאריונס, ומאז הפך להיראות כמו שהוא היום.

בשנת 1991 בניין המוזיאון בלבד, ומאז 2014 גם השטח הועברו לפי זכות שימוש לידי המוזיאון היהודי הלאומי על שם הגאון מווילנה, אשר יזם בדיקות לשם שיפוץ כללי של האנדרטה.

בשנות 2015-2017 המוזיאון ערך שלושה שלבי בדיקות בשיתוף פעולה עם עובדי מוסדות אחרים, וכתוצאה, לחלוטין השתנתה התפיסה של אתר ההרג ההמוני בפונאר כולו. אותרו מספר אובייקטים חדשים: מקומות הריגה, תעלות לאסירים, שאריות של בניינים הרוסים וכד'. בנוסף התברר כי השטח גדול יותר מהצפוי ויתכן שהתפרש מעבר ל-720 דונם.

בעקבות הבדיקה מחפשים כעת אחר הפתרון המיטבי להגשמת האתר והצגת תולדותיו המורכבים.

MIEJSCE PAMIĘCI W PONARACH. WILEŃSKIE PAŃSTWOWE MUZEUM ŻYDOWSKIE IM. GAONA

Urokliwe okolice podwileńskich lasów ponarskich należały przed II wojną światową do ulubionych miejsc letniskowych. Litwa w 1939 r. odzyskała należące wcześniej do Rzeczpospolitej Wilno i Wileńszczyznę, była jednak zmuszona wpuścić na swoje tereny jednostki Armii Radzieckiej. Na potrzeby sowietów w Ponarach Górnych rozpoczęto budowę magazynów amunicji i paliwa. Kiedy 24 czerwca 1941 r. Niemcy rozpoczęli okupację Wilna, nieopodal dworca kolejowego w Ponarach odkryli nieukończoną budowę zbiorników na benzynę. Naziści postanowili wykorzystać kilkanaście wykopanych dołów jako miejsca masowych rozstrzeliwań. Skazanych na miejsce straceń z pobliskiego Wilna, jak i okolicznych miejscowości, dowożono ciężarówkami lub koleją.

Ponary są największym na Litwie miejscem zorganizowanych i dokonanych przez reżim nazistowski zbrodni. W latach 1941-1944 podlegający pod niemiecką Policję Bezpieczeństwa i SD (Sicherheitsdienst) wileński Oddział Specjalny (Ypatingasis būrys) rozstrzelał w tym miejscu 100 000 osób, z których większość stanowili Żydzi z Wilna i Wileńszczyzny. Zgodnie z najnowszymi badaniami, w Ponarach zamordowano prawdopodobnie ok. 50-70 tysięcy ludzi. Wśród ofiar znalazło się wielu żołnierzy polskiego podziemia, żołnierze lokalnego oddziału litewskiego, sowieccy jeńcy wojenni, Romowie, a także okoliczni mieszkańcy.

W 1960 r. w miejscu masowych mordów utworzone zostało Ponarskie Muzeum Pamięci i funkcjonowało jako oddział wileńskiego Muzeum Krajoznawczego. Od 1962 r Muzeum stało się filią Muzeum Historii i Rewolucji LSRR. W 1977 r. park pamięci otrzymał nazwę Miejsca Pamięci w Ponarach. Obecny kształt miejscu pamięci nadano w 1985 r., zgodnie z projektem architekta Jaunutisa Makariūnasa.

Od 1991 r. sam budynek muzeum, a od 2014 r. cały teren memoriału znajduje się w posiadaniu Wileńskiego Państwowego Muzeum Żydowskiego im. Gaona, które rozpoczęło kompleksowe prace nad przeorganizowaniem i uporządkowaniem przestrzeni.

W latach 2015-2017 muzeum, przy współpracy z naukowcami z innych instytucji przeprowadziło trzyetapowe badania, które w sposób znaczący przyczyniły się do zmiany dotychczasowego postrzegania miejsca masowej zagłady w Ponarach. W wyniku badań udało się ustalić miejsca, w których dokonywano rozstrzeliwań, umiejscowienie okopów dla więźniów oraz odnaleźć lokalizację dawnych budynków. Okazało się również, że obszar ten był znacznie większy i mógł obejmować ponad 72 hektary.

Po zakończeniu badań poszukiwane są optymalne sposoby przekazania skomplikowanej historii masowego mordu w Ponarach.